

УДК 002.2 (477)

Левчик Наталія, ст. 4 курсу факультету журналістики; науковий керівник – к.соц.ком., доцент Золяк В. В. (Міжнародного економіко-гуманітарного університету імені академіка Степана Дем'янчука, м. Рівне)

СТАНОВЛЕННЯ ВИДАВНИЧОЇ СПРАВИ У ЧАСИ НЕЗАЛЕЖНОСТІ УКРАЇНИ

***Анотація.** У статті досліджено історію становлення видавничої справи у часи незалежності України. Здійснено аналіз сучасного стану функціонування друкованих ЗМІ, охарактеризовано інструменти впливу на створення в суспільстві відповідної системи розвитку друкарства. Визначено напрями діяльності органів державної влади щодо забезпечення повноцінного функціонування виробничої справи і показано основні важелі впливу та вирішення проблем галузі.*

***Ключові слова:** видавнича справа, ЗМІ, книговидавництво, незалежність України.*

***Аннотация.** В статье исследована история становления издательского дела во времена независимости Украины. Осуществлен анализ современного состояния функционирования печатных СМИ, охарактеризованы инструменты влияния на создание в обществе соответствующей системы развития книгопечатания. Определены направления деятельности органов государственной власти по обеспечению полноценного функционирования производственной дела и показаны основные рычаги влияния и решения проблем отрасли.*

***Ключевые слова:** издательское дело, СМИ, книгоиздания, независимость Украины.*

***Annotation.** In the article the history of publishing industry formation in independent Ukraine is investigated. The analysis of the modern state of printed MASS-MEDIA functioning is carried out; the instruments of influence on creation in society of the corresponding system of development of book-printing are described. The directions of public authorities' activity to ensure the full functioning of publishing industry and the basic levers of influence and solving the problems of the industry are shown.*

***Keywords:** publishing business, MASS-MEDIA, book publishing industry, independence of Ukraine.*

Видавнича справа є творцем продукту у якому поєднано не тільки матеріальні, а передусім духовно-мистецькі, інтелектуальні, освітні,

культурологічні цінності, завдяки яким вона впливає на соціальні, суспільні виробничі процеси. Що більшу кількість споживачів охоплюватиме національна книжка, то ефективніше вона задовольнятиме їхні потреби, то істотніше зростатиме її роль як фундатора інформаційної безпеки країни. Крім того, український книжковий ринок привабливий для бізнесу, оскільки має великий потенціал із десятків мільйонів жителів країни, які характеризуються високим освітнім рівнем та природною любов'ю до читання.

Актуальність теми дослідження зумовлено необхідністю у консолідації багатостічного українського суспільства за допомогою друкованих ЗМІ та сучасної видавничої продукції. Оскільки інформаційна діяльність засобів масової інформації незмінно зростає й посилюється, її вплив на рівень національної свідомості. Завдання полягає в тому, щоб ця діяльність відповідала українським національним інтересам, сприяла утвердженню незалежної Української держави. Тому дослідження інструментів впливу на становлення і розвиток видавничої справи у часи незалежності є доцільним і своєчасним.

Серед науковців, які мають напрацювання з цієї проблематики, варто виділити таких дослідників: О. Афонін «Розробка проектування образу книги», В. Бебик «Поліграфія і видавнича справа», Ю. Бондар «Перспективи розвитку підприємств поліграфії на ринку», О. Бухтатий «Планування діяльності видавничо-поліграфічних організацій», В. Жалько «Видавнича справа. Загальні поняття», М. Сенченко «Книгознавство. Видавнича справа» та ін.

Відаючи належне науковій і практичній значущості розглянутих наукових праць учених, слід зауважити, що серед невирішених частин проблеми залишається дослідження механізмів видавничої справи як важливого чинника державотворчих процесів в Україні.

Метою нашої статті є визначення рівня сучасного книговидавництва в Україні, розвиток українських програм популяризації та пропаганди книги, простежити сутність видавничого процесу та визначити шляхи підвищення його ефективності для розвитку української сучасної літератури. Досягнення цієї мети зумовлює розв'язання низки завдань: дослідження історичних передумов розвитку видавничої справи за часи незалежності; аналіз розвитку видання засобів масової інформації в Україні; аналіз розвитку українського книговидавництва в цей час; вивчення сучасного ринку українських книговидавань.

Проблема розвитку видавничої справи в Україні за часів незалежності є досить складною проблемою, і вона не може вирішуватися однозначно. Здавалося б, проголошення Незалежності України 1991 року мало би принести розквіт книговидавництва та української книги. Але все сталося не так. Зникнення прямого ідеологічного втручання в літературу, книговидавництва миттєво компенсувалося матеріальною скрутою. Однією з характерних рис перших років Незалежності стала відсутність української книги на полицях книгарень. Державні видавництва, якщо не закрилися

зовсім, то в десятки разів скоротили свої обсяги видань. Щоправда відкривалися приватні видавництва, де письменники могли видавати свої книги власним коштом. Це нанесло відбиток і на якість друкованих видань кінця минулого століття. Про книги майже не писали в пресі. І це відбувалося на фоні того, що в Росії книговидавання від середини 90-х років увійшло в стадію бурхливого розквіту. І ринком збуту російської видавничої продукції стала Україна, тому і після офіційної відміни інформаційного впливу з боку Росії, цей процес продовжував існувати.

Головними «ворогами» українського видавництва є: книжкова продукція, яка потрапляє контрабандним шляхом на Україну, припинення бюджетного фінансування бібліотек. Україна стала джерелом прибутків для видавництв ближнього зарубіжжя, які мають нульовий відсоток податку на виготовлення книг, в той час як в Україні податок складає 20 %. Це вже питання державної безпеки України. Хто ж стоїть на її сторожі?

Законодавчі аспекти видавничої діяльності визначає Конституція України. В статті 10 зумовлено перевагу державної української мови як обов'язкового засобу спілкування на всій території України. Стаття 34 гарантує право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань. Таким чином, кожен громадянин може займатись видавничою діяльністю у рамках закону. Статтею 54 Конституції України громадянам гарантується свобода літературної, художньої, наукової, технічної творчості, захист інтелектуальної власності та авторських прав. Важливим стало прийняття у 1997 році «Закону України про видавничу справу», який передбачає організацію та здійснення видавничої справи, міжнародне співробітництво між видавництвами, а також обумовлює права та обов'язки суб'єктів видавничого процесу [1, с. 5].

Кризові явища поглибилися після розпаду СРСР. Серед основних причин занепаду – не лише загальноекономічні кризові явища, а й відсутність державної політики, що сприяє розвитку (недостатнє політичне, економічне та правове забезпечення підтримки видавничої справи, ігнорування специфіки цієї важливої сфери економіки і культури, сприйняття ролі книжки як стратегічного продукту тощо). Все це актуалізує роль виробничої галузі.

Ситуація з українською книгою змінилася на межі тисячоліть. Видавництва почали видавати не лише перекладні книги на іноземні гранти, а й потроху стали видавати тексти сучасних українських письменників. Це збіглося в часі з появою нових модерних книгарень, принаймні у столиці, великих містах України, де хоча й переважали книжки російських видавництв, однак був наявний і відділ української книги. Про українську книгу почали писати в пресі. Більше того, українські газети віддавали свої шпальти рецензіям на українські книжки та інтерв'ю з українськими письменниками, і присутність українського письменства в українських медіа стало суттєвішим, ніж присутність української книжки

в українських книгарнях. І пересічний український російськомовний, однак україночитаючий читач під впливом реклами почав потроху запитувати і купувати українські книжки в книгарнях. А видавництва – потроху заробляти на українській книзі [2, с. 41].

Процес розвитку видавничої справи у ці часи не можна оцінювати однозначно. Одні дослідники говорять про повний занепад українського книговидання після здобуття Україною незалежності і інформаційну війну в Україні з боку сусідньої держави (В. Абліцов, В. Карпенко, М. Сенченко), інші ж, навпаки, стверджують, що українське книговидання перебуває в стадії постійного розвитку, говорять про збільшення накладів видань української книги (Ж. Котлярова, О. Моцик).

Видавнича справа є однією з форм масової комунікації, яка є важливою складовою життя суспільства на сучасному етапі розвитку. Визначення масової комунікації не можна отримати простим додаванням слова маси до слова комунікація. Зміна звичного для нас міжлюдського характеру комунікації, коли спілкуються двоє, привела до глобалізації й модифікації самого процесу спілкування. Якщо у типових, побутових або навіть виробничих, ситуаціях спілкування виникає ніби стихійно, раптово і як дія, підпорядкована основному, наприклад, виробничому виду діяльності, включається в неї, то намагання спілкуватися з масою людей, переконувати їх у чомусь змушує комуніканта ставитися до спілкування серйозно, готуватися до нього. А для людей, які постійно займаються спілкуванням і воно є їхньою працею (наприклад для учителів, письменників, лекторів, журналістів), – спілкування перетворюється у роботу, яку вже можна назвати професійною діяльністю суспільно-культурного плану і мотивом якої є ідея згуртування людей навколо іншої ідеї або якоїсь справи. Видавнича справа – своєрідний вид масової комунікації, оскільки книги впливають на розум і почуття широкої читацької аудиторії, формують її світоглядні позиції.

За часи незалежності України книговидання перетворилося, на цілеспрямоване використання інформації, свідоме донесення творів українських письменників масам.

Цікава тенденція спостерігається й щодо зрушення акцентів у формуванні структури видавничої галузі в Україні. Це обумовлено становленням групи приватних видавництв у обласних центрах та їхньою присутністю в районних.

Тривалий час в Україні, як і в інших країнах колишнього Союзу, підвищений попит мала література розважального жанру, пригоди і детективи, згодом відзначався сплеск читацького інтересу до публіцистики, історичних творів авторів, заборонених за радянських часів. Сьогодні великий попит має література з менеджменту, маркетингу, довідкові посібники, підручники з вивчення іноземних мов, інтернет-технологій тощо. Активно формується й так званий блок літератури сучасних українських

авторів – у суспільстві спостерігається стабільний попит на якісну вітчизняну книгу [3, с. 152]. І це – стимул для видавництв України.

Традиції радянських часів значною мірою зберегли цензуру в Україні і за часів незалежності. Хоча на офіційному рівні декларувалась свобода слова і совісті, реально більшість громадських діячів, державних службовців і журналістів були змушені підтримувати офіційний курс керівництва держави, або зазнати втрат і утисків в професійній сфері або бізнесі. Були випадки вбивств журналістів, які дозволяли собі ставити неприємні питання керівникам і їх оточенню або розслідувати їх діяльність. В останні роки правління президента Кучми цензура особливо загострилась, засоби масової інформації відкрито переслідувались за донесення об'єктивної інформації про діяльність опозиції. Майже на всіх телевізійних каналах панували «темники». Навіть після перемоги Помаранчевої Революції журналісти засобів масової інформації продовжують само цензуру, боячись викликати гнів власників цих ЗМІ або інших пов'язаних з ними впливових осіб в державі.

В Україні спостерігається і тенденція до збільшення видання книг як за назвами, так і за накладом. Наприклад, 2006 року, за попередніми статистичними даними Книжкової палати України, видано на 2 тис. назв книг більше, ніж попереднього року. На 14 млн. примірників збільшився наклад видань.

Книги, що реалізуються в книжкових магазинах, доступні більшості населення. У кожного покупця є вибір – від недорогих книг у м'якій обкладинці до багато ілюстрованих видань вартістю 80-120 гривень (приблизно \$15–25). Дефіциту книг, що спостерігався на початку 90-х років, не існує [4, с. 60].

Якщо розглядати питання того, як складається співробітництво українських видавців книг з бібліотеками своєї країни і книгорозповсюджувачами зарубіжних країн, можна зазначити, що основні джерела поповнення бібліотечних фондів – книги, випущені за програмою «Українська книга», яку реалізує Державний комітет телебачення і радіомовлення, а також видання, що їх закуповує для публічних бібліотек Міністерство культури і туризму в рамках іншої бюджетної програми.

Багато видавництв купують авторські права на видання, беруть активну участь у реалізації міжнародних видавничих програм. Поступово, крок за кроком освоюються книжкові ринки Польщі, Німеччини, Франції, Хорватії, де активно друкуються наші автори. Якщо говорити про книгорозповсюдження, то, наприклад, дистриб'юторська компанія «Саміт-книга» спільно із книгорозповсюджувачами з Голландії впроваджують свою мережу книгорозповсюдження, філії якої вже функціонують у великих містах України. Книги наших авторів читають у Німеччині, Швейцарії, Польщі, Аргентині тощо. [5, с. 64].

Українські видавці – постійні учасники книжкових виставок-ярмарків у Москві, Варшаві, Франкфурті-на-Майні, а також Бухаресті й Мінську.

Вже визначилися чотири центри регіональних виставок-ярмарків – Львів, Одеса, Харків та Крим.

Із метою проведення Року української книги в 2007 році Кабінетом Міністрів України було затверджено Організаційний комітет та за участю громадських організацій розроблено план заходів, яким, зокрема, передбачено проведення «круглих столів» з проблемних питань розвитку галузі, презентацій, конкурсів, вітчизняних та міжнародних виставок .

Реалізація Плану заходів сприятиме подальшому розвитку книговидавничої галузі держави, поступу української книги та утвердженню України як книжкової держави [6, с. 35].

Книговидавнича справа в Україні, як одна зі складових культурної політики держави, спрямована на задоволення духовних, культурно-освітніх потреб суспільства.

Аналізуючи тенденції українського видавничого ринку, можна з оптимізмом сказати, що найгірші часи для нього залишилися позаду. Розмаїта за своєю структурою книговидавнича система стає самодостатнім рушієм розвитку культурної, зокрема літературної сфери життя суспільства. Функціональні особливості книжки як одного з найвпливовіших засобів масової комунікації та її соціально-культурні й економічні завдання передбачають дієве державне втручання у книговидавничий процес [7, с. 3].

Однак, на сьогоднішній день залишається нерозв'язаною проблема дитячої літератури, дитячої української книги, оскільки дитячих видавництв в Україні не так багато, і не всі вони можуть похвалитися публікаціями власне української сучасної книги для дітей.

Зрозуміло тільки одне, що галузь необхідно розвивати як триєдиний комплекс книговидання, поліграфії і книгорозповсюдження. Для цього потрібна відповідна довгострокова програма стратегії розвитку книговидавничої справи, підвищення економічного рівня розвитку держави. Тому законодавчі акти 2006 – 2007 р. потрібно і надалі активно впроваджувати в дію. В цьому аспекті важливу роль відіграє діяльність місцевих органів самоврядування [8].

Завданням видавництва є добір професійних кадрів і цілеспрямоване видання якісної україномовної книги, велику роль у популяризації якої відіграють навчальні заклади, громадські організації та бібліотеки, які є осередком українських видань, та влада, яка повинна створити сприятливі економічні умови для поповнення їх україномовною літературою. Стимулює видавничу діяльність проведення традиційних форумів, книжкових ярмарків, інших рекламних акцій. Потрібно до співпраці з українськими митцями слова та книговидавництвами активно залучати телебачення. Адже сучасна українська література, яка представлена іменами Ю. Андруховича,

Л. Базилевського, С. Герасим'юка, Л. Дереш, С. Жадана, Ю. Іздрик, М. Матіос, С. Поваляєва, Л. Подерев'янського, Ю. Покальчука, І. Роздобудько, В. Шевчука та багато ін., здатна повернути Україні славу книготворчої держави.

1. Афонін О. Державотворча сутність книжки: Про державну підтримку книговидавничої справи в Україні / О. Афонін // Урядовий кур'єр. – 2002. – 8 жовтня. – С. 254.
2. Тимошик М. Українські видавничі стандарти: до питання про концепцію розробки і впровадження у практику вітчизняного книговидання / М. Тимошик // Наукові записки Ін-ту журналістики. – Т. 3. – К., 2001. – С. 520.
3. Афонін О. Проблеми книговидання України в контексті розвитку громадянського суспільства / О. Афонін, Г. І. Глотова // Українська академія друкарства. Наукові записки: Наук.-техн. зб. – Вип. 4. – Львів, 2001. – С. 160.
4. Ісасвич Я. Українське книговидання: витоки, розвиток, проблеми / Я. Ісасвич // Розбудова держави. – № 7. – 2002. – С. 306.
5. Ляхоцький В. П. Тільки книжка принесе волю українському народові / В. П. Ляхоцький. – К. : Видавництво імені Олени Теліги, 2000. – С. 180.
6. Зернецька О. В. Глобальний розвиток систем масової комунікації і міжнародні відносини / О. В. Зернецька. – К. : Освіта, 1999. – С. 351.
7. Тимошик М. Краху національного книговидання можна уникнути, якщо в цей процес терміново втрутиться держава / М. Тимошик // Літературна Україна. – 2003. – № 4 – С. 286.
8. Україна в 2006 році: внутрішнє і зовнішнє становище та перспективи розвитку. Електронний ресурс. – Режим доступу : <http://www.niss.gov.ua>.